

A KORTÁRS AVANTGARD ZENE FOGADÁSA ÉS FOGADÁSÁNAK INDÍTÉKAI¹

[DOI 10.35402/kek.2020.5.9](https://doi.org/10.35402/kek.2020.5.9)

A kortárs zene befogadásának zenén belüli problematikussága [mellett], amelyből felsorakoztattam néhányat, érdemes figyelembe venni a zenén „kívüli” okokat is. Nézzük a nyelvtől, struktúraproblémáktól szabad kortárs közlés általános dilemmáit.

Bármennyire is úgy tűnik, hogy vannak öntörvényei – vagy látszólagos öntörvényei – a zenének (hiszen saját nyelvi kifejezési rendszere, történelme, specialistái, intézményrendszere, következőképpen saját értékrendszere, időnként megdőbbszentően zárt élete, életfolyamata is van), valójában minden elemében szerves része a társadalmi életnek, a társadalom viszonyai, s a társadalom különböző törvényei éppen úgy hatnak ma, mint mondjuk egy üzem szervezésére. Ez akkor is igaz, ha úgy tűnik, hogy olykor valamilyen absztraktabb, éteribb világba függetlenítheti magát a társadalom földhöz húzóbb törvényeitől. Kortársnak lenni minden korban nehéz. Könnyű „ős”-nek lenni, mert először is az ő már nem él, következőképpen már nem szól bele semmibe, különösképpen abba nem, hogy hová is helyezik a jelenben élők; könnyű „utód”-nak lenni, mert még nem szól bele a világba, illetve még nem veszi át az örökséget, s a kortárs reményekkel tekint mint lehetséges követőjére. Az utókor most már úgy tűnik, tartósan – hivatalból hálás az előzőknek, akiket már „kiszűrt” az idő és a generációk magyarázata megadta a biztonságos eligazodás módszerét, többszörösen felülbélyegezte őket több kor átadó tisztelete és saját kedve szerint maga erősítésére alkalmazza a meglevőt. Ezzel szemben a kortárs mindig kétes, hogy miért került oda, ahol van, mindig kétes, hogy érdemes-e arra, amit érdemének tartanak. Először is ismerős: itt él a szomszédban, valakivel együtt járt iskolába, a buszon valakinek a lábára lépett, valakinek meghúzta a haját, stb. Lényegében valóság és nem távlatot adó misztika és magasság. Miért kell hát jobban hinni neki, mint bárki másnak, aki szintén kortárs? Mi az, amivel annyival

fontosabb, amit mond, tesz, ír, gondol? A „senki sem próféta” nemcsak saját haza vonatkozásában igaz, hanem az egyívású kortársakra is. Különösen, ha nem akar, vagy nem tud „mesteri”, „tanári” kiemelkedésével mozgalmat teremtő nagysággá válni, körül tudja magát venni áhítatos tanítványok hadával. Ilyenkor a saját csapatai már az életében is „össé” emelik, követett tekintélye biztonságában a többiekénél magasabbra emeli a jelenkor. De ha nem ilyen „a” kortárs vagy éppen kezdi az útját, akkor hétköznapisága és közelsége azt jelenti, hogy kevésbé hisznek neki még akkor is, ha igazabbat mond, ha aktuálisabbat, mint a régmúlt korokról a ma már biztonságban eltemetettek. Kevésbé hisznek általában közvetlen ismerősnek, mint annak, aki idegenből jön, más tájról jön, messzi földről jön, vagy valahonnan a múltból jön.

A másik kérdés nemcsak a „ki”, hanem a „mit” közöl a másról. Nem nyelv, hanem magatartás és álláspont kérdése, hogy milyen máról szóló közlésnél fogadják el a gondolatokat, a képet, a magyarázatot akkor, ha nem valami szívvidámító kérdéstről, nem valamilyen feledtető meséről van szó. A ma érzékelése, átélése és megítélése, az egész sokféleség konfliktusosságának a feldolgozási módszere: az elfogadás, a szembenézés vagy a menekülés ebben a magatartásban fejeződik ki. Ha a szembenézés az igazsággal nem kellemes, akkor jobb behunyni a szemet, akkor mindenki szívesebben elmenekül előle. Nem kell a modern zene bonyolult és nehéz, felforgató hangzásaira gondolni. Vegyünk egy sokkal egyszerűbb példát, mondjuk a fényképet. A „Fotográfia” című filmben többen láthatták: a gyorsan elkészült fényképet megmutatják annak, akiről készült. Nem tetszik. A fényképezészet retusálják, kevesebb ránc, kevesebb gyűröttesség, kellemesebb tekintet stb., s amikor már az eredetivel elég messze van, s az önideálhoz elég közel, akkor tetszik, akkor kell. Nem a modern művészet, nem a modern zene, nem a nehezen felfogható ma transzpozíció ez, hanem fénykép, ami akkor kell, ha nem hiteles, ha szebb, mint az eredeti. Eltérés ott van, ahogy „én magam látom, ahogy más lát engem, ahogy más lát engem és ahogyan én magam látni szeretném”. Más arc, más jel mindegyik. Ha ez így van, ennél egyszerű dolognál, mint egy fénykép, hányszorosan

1 Nem „változatlan utánközlés”, mert bizonyos szövegrendezésen, hibajavításon átesett. /Köszönet ebben Szász Antónia önzetlen segítségéért! / Az eredeti szöveg megjelent: *Parlando – Zenepedagógiai folyóirat*, 1979. február, 1-4. oldal. (A tanulmány első részét a 79/1. szám közölte). Forráshely: http://losonczyagnes.hu/sites/default/files/parlando_2.pdf

így van ez a művészeteknél, ami nem egyszerűen csak a külső vonásokat mutatja, hanem mélyebbre törekszik, lényegibb vonásokat szeretne elélni tárnai, mint a hiteles fényképmásolat. Nem kell a zene bonyolult nyelvi rendszere ahhoz, hogyha valaki a máról szól, ne akarjanak odafigyelni. Különösen azóta, amióta a művészet a kellemességet, a vidámságot, a humort, a könnyű megértést átengedte a kommersz világnak, s ami kellemes lehet, az kizáró oka a közlésnek. Nemcsak az összkép szépítése, a világ szépítése is igény. Televízió, dokumentumfilm – mondjuk – hírt ad egy falu életéről, egy hatgyermekes család napjairól, vagy egy üzemi csoport vitájáról. Tegyük fel, hogy igazat szól, tegyük fel, hogy jól van megformálva, tegyük fel, hogy érdekesen csinálták meg. Mégis, ha a másik csatornán Colombo megy, vagy Sci-fi, vagy a Frédi meg a Béni, a nézők zöme átkapcsol a másik adóra. S ha az indokot keressük: „van elég gondom”, „nem könnyű az élet”, ilyenkor jobb elfeledkezni, valami mást látni stb. Tehát ismét egy példa arra, hogy nem kell nehéz nyelv, ismeretlen kifejezés, az nem kell, hogy a máról valaki úgy szóljon, hogy ma gondot adjon, hogy gondolkodni valót, ne adj isten tennivalót adjon – ha már gondolkodni sem könnyű, a tehetetlenség nehézkedési ereje mélyen fogva tartja az embereket.

A máról szóló közléseknek van még egy „handicapje”. A múlt általában higgadt, kristályos, legalábbis annyiban, amennyiben a múlt távolága áttekintési lehetőséget ad, a múltat igyekszik mindenki lehetőleg letisztítva a ma kezére játszani. Ezért egyszerűbb és áttekinthetőbb. A ma konfúzus, zavaros, sok összekeveredő kép, információ, viszonyok és magyarázatok keresztezik egymást, az egyszerűsítő közgondolkodás számára nehezen érzékelhetően. A ma annyira bonyolult, hogy lerúgja magáról és egyszerűsítéseket, s a múlt leegyszerűsítése több generációs gyakorlattal, rutinszerűen történik. A művészetben, irodalomban tényleg az érték maradt meg – feltehetően nem minden érték, hiszen a történelem és társadalom pazarló és pusztító –, de ami megmaradt és fennmaradt, az az érték megmaradásának elve alapján fenntartott, a kiérlelt és letisztult múlt. A mának nagyon sok a bizonytalan ítélete, a szubjektív kapcsolódások elemeinek beszüremlése, a benne lét azt is jelenti, hogy a kilátás kérdéses: ki, meddig lát ki és merre? Az új kifejezés és az új módon megszólaltatott világ nem nagyon rokonszenves az embereknek, sem abban, ahogyan megszólal, sem abban, hogy igaz-e, amit közöl. Amit a múlt alkotásai megőriztek, abban már sok szempontból biztos lehet; először is ahhoz,

hogy a múltból az érték maradt meg, másrészt erre ráépült egy jelentékeny indokló magyarázó, a művészetből élő, a művészetet megmagyarázó köre, sőt több generáció magyarázata, aki mind biztosítja az embereket arról, hogy jó és érték az, ami tetszik neki, s tetszik neki, mert érték.

Nos, ennyi minden áll a zene, a zeneszerző, a modern mai kifejezése és az emberek között. Mégis: a mai zeneszerző ki akarja fejteni és ki kell, hogy fejtesse a márt. Minél nagyobb az ellenkezés, annál merészebb, vagy annál magányosabb lesz, a dühödttől a „csakazértis” polgárpukkasztásig, az „elmagányosodott farkastól” a minden szentséget lerázóig, vagy új közönség szervezéséig sok módon védekezik, ellenáll, vagy megadja magát, vagy függetleníti magát mindentől. Viszont mindenkifelett új kifejezési szükséglet, új kifejezni akarás vezérli. Kell és lesz is modern zene és ez a zene nem lehet, mert nem is tud olyan lenni, mint a régi; a világ, a hangzások meg az emberek sem olyanok, mint amilyen körülmények és igények a korábbi zenét kiváltották. A világ hangzásai változnak, érnek és formálódnak az új eszközök. Közönségessé és bejárrttá lesz a megszokott, abból mindenképpen ki kell lépni, mert más a világ, másképpen érez és másképpen is akarja kifejezni azt, amit érez. Átalakulnak a hangzások, következésképpen a hangszerek hagyományos összhangzatának is másnak kell lenni. Átalakul a hallgatás, mivel új zajok, hangzások léte szerint átalakul a fül kapacitásának képessége is, mert – hiszen ez van minden mélyén, hiába tűnik öntörvényűnek a zene, az, hogy átalakulnak a létformák, módosulnak a lényegi társadalmi viszonyok, megváltozik az egyén és a tömeg viszonya, más lesz az értelem-érzelem egyensúlya és újfaja egyensúlytalansága, és konfliktusok kockáztatják és buzdítják a létet, másképpen érzékeli az ember a teret és másképpen érzékeli az ember az időt –, világos, hogy mindebben az átalakulásban időben, térben, tempóban, világban a zene nem maradhat olyan, mint régen volt. A tempo, a tér, az ember, az egyén, az egész világ értékelése nyilván valami egészen mást kíván, mint amilyen eddig volt. Ezek jelentkeznek tartalmilag is, kell is, hogy jelentkezzenek, kell, hogy létrejöjjenek, ha értjük, ha nem, ha szeretjük, ha nem, ha jólesik, ha rosszul.

Emellett ütemkülönbség van szükségképpen a kifejezés és a felfogás között, még a folyamatos kultúra esetében is, de különösen ott, ahol ez a folyamatosság valahogyan megtörik. Van különbség a ma kifejezése és a mai megértés között. Amit a huszadik század embere élt, és megélt, azt senki nem

élte meg, nem mindig kellemes ezzel szembenézni, nem mindig esik jól ezt kifejezni, vagy sok mindent nem esik jól hallani ebből. Már más kérdés, hogy hogyan fejezi ki. Egészében véve óvakodni kell az általánosítástól: ez a modern zene nem „ab ovo” jó és nem „ab ovo” rossz. Mivel az embereknek nincs tapasztalata, nincs ítélete, mert annyira új és nem mérhető össze semmi ismerttel, nincsenek az emberek a minősítő kritériumok birtokában. Szabad tere ad annak, aki alkot és annak, aki bírál; az egyik, hogy ne érezze a társadalmi kontrollt és figyelmet, a másik pedig, hogy mivel nem tud minősíteni, rajongjon, vagy kritikátlanul elítéljen. A zenének az egyik éppen olyan rossz, mint a másik. Mivel nincs kritériuma a minősítésnek, ezért nagyobb a tere a minden oldalú handabandázásnak, a klóklerségnek és mert nincs kontroll, nagyobb a tere a szubjektív kapcsolatoknak, a rokonszenv-ellenszenv személyt minősítő elemének. Ezért is van az, hogy szélsőségek csapnak össze: „mindent ki kell dobni”, vagy „mindent szeretni kell”. Az életben és a természeti fejlődésben fontos az és szép, hogy ellentétek edzik és tökéletesítik a meglévőt, pro és kontra érvek kellenek a megmaradásához és a megerősödéshez: hiszen kellenek, akik biztatják és hisznek abban, ami létrejött, mert hit és támogatás nélkül elsorvad az ember és munkája; de az is kell, aki ellenezz, mert kevés dolog az, ami erősítheti annyira az alkotót abban, amit tényleg tenni akar, mint az ellenézés ellenében cselekedni; ez adhat igazán erőt, ez sokasíthatja az érveket és a tetteket, hogy meggyőzőbben, határozottabban bizonyítsa, amit írni akar. Az ilyen ütköztetésben fejlődik minden: amelyet majd az idő, a társadalmi tapasztalat kiszűr, válogat, érlel, erősít. De az ellentétes, a kettős mozgás együtt lehet hatásos: a csak ellenzés pusztít vagy elmerevíthet; ha valamit csak dicsőítenek, az az önelégültségtől korhad el és tönkremegy, az a langyosságban elsorvad.

Forrong az új kifejezés, keresi az útját és az útkeresésnek engedni kell, az idő kiérleli, majd megerősíti azt, ami életképes, kiszűri a gyengét, ráépül a továbbiakban, aminek értelme és folyamata van, hozzáadja, amire szüksége van az embereknek és a világnak. Tudomásul kell venni a márt, nem szabad beugrani, azt hiszem, sem az áhitatásba, sem a borzasztásba. Figyelni kell, követni kell, meg kell érteni, nehogy elmenjünk az értékek mellett és nyitott füllel meg kell tanulni érteni, hogy segíteni lehessen értő figyelemmel és kontrollal, hiszen jó, ha jó születik, s ha ami jó, az állja az időt. A természet és a társadalom mindig pazarlással dolgozik. Mennyi magot szór szét a legegyszerűbb kis virág is, hogy

valami biztosítsa a fennmaradását, a továbbélését. Mennyi műnek kell megszületni és hányfélének, hogy kialakuljon az, ami belőlünk, létünkéből fakad és úgy ad hírt erről a korról, hogy valamit később is megérezzenek abból, amit átélünk.

S a pedagógiáról?

A pedagógia felelősségrendszeréhez tartozik, hogy a pedagógus az tényleg azt tanítsa, amiben hisz, másrészt, ami biztosan tanításra érdemes. Más a gyerekekkel elsajátíttatni, megértetni, megszerettetni a beérett zenei nyelvet, tanítani tehát amit az idő kiérlelt, ami biztonságosan tanítható is, amit maga a pedagógus annak tart és jónak vél, és más olyanra fogékonyak lenni, ami kétes a pedagógus számára.

A pedagógiában éppen úgy, mint mindenfajta nevelésben, nem szabad hazudni. Lehet, csak ára van. Az ára a hitelvesztés. Mert sok minden köti, sok mindenben nyitott a gyerek, az ítélete, érzékenysége. Egy dolog, amire azonnal reagál, hogyha valaki nem mond neki igazat. Akár az nem hisz benne, aki mondja, akár pedig összeütközik a mondott szöveg az igazsággal és a valóságtartalom összevetése a szöveggel, ez gyöngíti a felnőtt világ hitelét és a fiatalok eligazodását, amikor a valóság és a mondott szöveg az ellentétében nem találja meg a saját helyét. Csak hitt dolgokat és csak igaz dolgokat lehet átadni és lehet tanítani.

Mi hát a helyzet valamivel, ami új, ami nem kiérlelt, nincs tapasztalat? Fontos egyfajta nyitottság és egyfajta, az újat megértő koncentrációra nevelés. Ha lezárom és megmerevítem a világgépet bármiben, az beszűkül és mindezen mozgás követésére alkalmatlanná válik. Akkor már nemcsak egyszerűen orientálódni nem tud, bemerevíült világgépével, de már eleve elzárkózik esetleg olyantól is, ami érthető és fontos számára.

Valahogy a világ nyitottságára és a befogadóképesség érzékenységére kell nevelni. Ezt hogy hogyan kell csinálni, a pedagógia művészete, dealahogy erre kell koncentrálni.